

УДК 37(477.87)(09)"18/19"

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ-ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ

Дацків Ірина Євгенівна,
м.Ужгород

У статті розглядаються особливості розвитку і становлення професійної педагогічної освіти на Закарпатті у другій половині ХІХ – початок ХХ століття і визначаються позитивні та негативні наслідки перебування під владою Австро-Угорщини.

Ключові слова: професійна педагогічна освіта, учительська семінарія, культурно-освітня діяльність, самоідентифікація.

Розвиток системи освіти можна співставити зі становленням держави, адже культурно-освітній процес, функціонування громадсько-освітніх організацій та діяльність визначних педагогів становить невід'ємну частину не тільки на сторінках історії краю, але й у свідомості людської спільноти того часу, у громадській та політичній сфері життя Закарпаття.

Українське населення і тогочасні діячі відчували на собі утиски та гноблення з боку тієї держави, яка володіла нашою землею у різні періоди. Ми захоплюємось частиною наших слов'ян-руси́нів, яка не піддалась колективній асиміляції, а навпаки зберегла свою ментальність, почуття національної самоповаги й здатності до активної політичної, культурно-освітньої діяльності за утвердження своєї держави, за здобуття освіти рідною, а не кимось нав'язаною мовою. Варто віддати належне освіченій та ерудованій верстві населення, яка вчасно зрозуміла поштовх до активних дій формування національної свідомості — це закарпатське вчительство. "Загальноновизнаним залишається те, що в основі збереження самоідентифікації нації лежить народна і професійна педагогіка, яка і формує процес виховання особистості, забезпечує їй передачу стійких знань у всіх сферах духовного життя, загального і професійного навчання. Педагогіка є становим хребтом становлення нації, держави" [3, с.4].

З іншого боку, факти засвідчують, що велика частина інтелігенції краю не змогла, а, можливо, не хотіла надалі протистояти гнобленню. Вони відреклись від свого народу настільки, що їх важко було відрізнити від угорців. "Більшість закарпатської інтелігенції перейшла на бік поневолювачів, змадяризувалась і повністю втратила зв'язки з народом, а тих, хто продовжував боротьбу за розвиток національної культури, відкрито переслідували. Наступив новий період глибокої депресії в суспільно-політичному і культурному житті Закарпаття, який тривав аж до возз'єднання в Українській Радянській державі" [4, с.32].

Недарма увагу істориків, культурологів і педагогів привертала і продовжує привертати саме карпатський регіон, адже він визнається багатонаціональністю та полікультурністю. Сфера становлення освіти на Закарпатті у ХІХ-ХХ столітті є малодослідженою через брак достовірних матеріалів та документів. "Прискіплива увага науковців до процесу формування освіти та шкільництва на Закарпатті пов'язана з тим, що у цьому столітті гнобленому різними можновладцями куточку українського слов'янства освіта була не тільки джерелом знань, але й не давала бодай на час завершення почуття національної самоповаги серед підростаючого покоління" [3, с.4-5].

Вагомим питанням розвитку освіти і педагогічної думки Закарпаття присвячують свої праці Е. Балагурі, М. Баяновська, В. Гомоннай, І. Гранчак, І. Грицак, Д. Данилюк, В. Ілько, М. Кляп, І. Поп, В. Росул, С. Сірополко, М. Талапканич, П. Ходанич, М. Ярмаченко. Значний внесок у висвітлення діяльності гімназій та семінарій, де учні здобували професійну педагогічну освіту, зробили К. Деркач, О. Машталер, А. Павлик, В. Пагіря, П. Стрічик, І. Феке́та, В. Химинець та інші.

Мета нашої публікації полягає у розгляді особливостей формування та розвитку професійної педагогічної освіти на Закарпатті у другій половині ХІХ-початок ХХ століття та визначенні позитивних і негативних наслідків перебування під владою Австро-Угорщини для культурно-освітнього процесу у краї.

На нашу думку, багато дослідників приділяють недостатньо

уваги впливу інших народів на розвиток культури, освіти і суспільної думки Закарпаття. Той факт, що наш край у певні періоди належав до різних держав, дає змогу прослідкувати процес культурного взаємовпливу між сусідніми народами. Закарпаття підпорядковувалося порядкам і законам тієї влади, яка панувала в той чи інший час аж до возз'єднання з Радянською Україною.

Дослідники В. Гомоннай, В. Росул і П. Ходанич у праці "Педагогічна освіта на Закарпатті" виділяють кілька етапів дослідження історії педагогічної думки, розвитку шкільництва і педагогічної освіти на Закарпатті: I — 20-ті рр. ХІХ ст. — 1918 р., II — 1920-1939 рр., III — 1945-1991 рр., IV — від 1991 р. У нашій публікації ми розглянемо перший етап, тобто з другої половини ХІХ до початку ХХ століття коли наш край був під австро-угорською владою.

Монархія Габсбургів добре усвідомлювала низький рівень освіти на Закарпатті. Таке становище було зручним, оскільки неписьменним народом легше керувати. Шкільництво перебувало в стані занепаду через брак і педагогічних кадрів, і матеріально-технічної бази, і приміщення для навчання. Для поповнення шкіл кваліфікованими кадрами необхідно було підняти рівень педагогічної освіти. "Завданням педагогічної освіти завжди було не тільки підготувати знаючого, ерудованого і творчого вчителя, але й своєрідного пропагандиста державницької ідеї серед підростаючого покоління. З цією метою в Австро-Угорщині вчителі прирівнювались до рангу державних службовців" [3, с.6]. Таким чином, завдання шкільних вчителів було переконувати учнів, що краще майбутнє їх чекає лише в Угорщині.

Враховуючи той факт, що лише вчительські семінарії забезпечували основну підготовку педагогічних кадрів, навчання спрямовується на мадяризацію. "Перед учительськими семінаріями стояло завдання: виховати майбутнього вчителя у дусі релігійності, покори, відданості Габсбургам, прищепити йому ненависть до передових, революційних ідей. Протягом чотирьох років навчання семінаристи перебували під постійним наглядом викладачів, у повній ізоляції від суспільно-політичного і культурного життя. Найменша підозра у неблагонадійності закінчувалась для них, як правило, виключенням" [6, с.171]. Проте не лише за семінаристами, а й за вчителями слідувала поліція. Їм заборонялось брати участь у культурно-освітніх товариствах. У протилежному випадку їх звільняли з роботи або переводили у віддалені місцевості.

Греко-католицька семінарія є центром шкільництва і першим педагогічним навчальним закладом на Закарпатті. Заснована у 1793 р. при Ужгородській "нормальній школі". Спершу навчання проводилося на 5-місячних курсах, а вже з 9 травня 1844 р. семінарія мала 2 класи, згідно з королівським розпорядженням, згодом у 1897 р. — стала повноцінною 4-класною семінарією. Оскільки була нагальна проблема із приміщенням для навчання, греко-католицький єпископат виділив кошти на будівництво навчального корпусу з інтернатом і на зарплату викладачам. З 1879 р. навчання проходило на вул. Капітульний (сьогодні там юридичний факультет УжНУ). У 1862 р. встановили 16 стипендій для учнів. Директорами були І. Чургович (1839-1862), М. Лихварчик (1862-1883), Ю. Дрогобецький (1883-1891), А. Репай (1891-1892), Г. Камінський (1892-1917), А. Волошин (1917-1938). З початку свого керівництва семінарією "А. Волошин велику увагу приділяв забезпеченню учителями шкіл гірських районів. Лише з Березнянщини числилося близько 20 чоловік. Підготовка педагогічних кадрів з гірських районів безумовно сприяла розвитку освіти у віддалених гірських селах краю" [3, с.32]. "Угорський уряд мало турбувався про освіту і культуру русинів, людей інших національностей, активно намагався їх змадяризувати, а тому слабо підтримував матеріально семінарію, в якій навчались в основному не угорці. І тільки завдячуючи греко-католицькій церкві, її єпископату, семінарія витримала випробування і успішно виконувала функції професійної підготовки вчительського народу або, як тоді називалось, елементарної школи" [2, с.2].

З одного боку, Ужгородська учительська семінарія була єдиним центром підготовки вчителів для всього Закарпаття, що суттєво вплинуло на розвиток педагогічної освіти. З іншого боку, вона була неспроможна розв'язати проблему вчительських кадрів. Причина полягала не тільки у занадто малій кількості випускників, але й у низькій якості викладання. "Оплата праці вчителів була мізерною, тому світська інтелігенція неохоче йшла на цю роботу. Як і раніше, роль учителя виконували дяки і священники, які не мали педагогічної освіти і тому навчали на власний розсуд, «як хто вмів». Для служителів релігійного культу шкільна справа була другорядною, вони мало цікавилися нею. Ось чому в ряді сіл офіційно відкриті школи пустували саме через відсутність учителів" [4, с.35].

Події 1848-1849 рр. суттєво вплинули на культурне відродження Угорської Русі (в той час так називали Закарпаття). 7 червня 1848 р. Слов'янський з'їзд прийняв резолюцію для угорських русинів і словаків про формування системи шкільництва, відкриття навчальних закладів і навчання на слов'яно-руській мові. Одним словом, дозволили свободу навчання і виховання, але за кошти українського населення. 14 жовтня 1849 р. австрійський уряд погодив меморандум закарпатських русинів щодо викладання руської мови в учительських семінаріях та заснування руських шкіл, гімназій. Уряд пішов на такі поступки тільки для того, щоб завоювати прихильність українців для придушення повстання угорців проти Австрії. Але це тривало недовго, бо вже з 1868 р. почали видавати один за одним угорські мовні шкільні закони про ліквідацію руських шкіл та проведення навчання мадярською мовою. Як наслідок, 1915-1918 рр. вже всі школи на Закарпатті були угорськомовними. "Щоб заохотити учителів немадярських шкіл до кращого успіху в навчання дітей мадярської мови, міністерство

освіти 1889 р. видало наказ про уділення нагород тим, учителям, що досягнуть найкращих успіхів при навчанні мадярської мови" [7, с.636].

Потреба у підготовці вчителів для народних, сільських, горожанських шкіл та гімназій постійно зростала. Вчителями могли ставати також випускники гімназій в Ужгороді, Мукачеві і Мараморош-Сіреті та духовних семінарій при умові, якщо вони після закінчення складуть екзамен з психології та педагогіки. "Проте Ужгородська учительська семінарія не була самостійним учбовим закладом. Вона давала лише курсову освіту тим, хто бажав вчителювати. Як правило, це були випускники «нормальної» школи або учні молодших класів ужгородської гімназії. Вони проходили піврічну практику, складали екзамен при «нормальній» школі і діставали право працювати учителями" [4, с.35].

Ще одним закладом підготовки педагогічних кадрів була Мукачівська угорська королівська державна народошкільна семінарія, в яку приймали лише хлопців, що закінчили 4 класи гімназії. Мукачівську семінарію відкрили у 1914 р., хоча ще 1902 р. мукачівський міський голова Я. Недецеї на засіданні Березького комітату пропонував відкрити учительську семінарію. Директором було призначено Яноша Санді, а викладачами — М. Бірова, А. Дем'яновича, І. Молнара та інших. Як і в інших семінаріях, "викладачі виховували своїх учнів у шовіністичному дусі, сліпій відданості Угорській державі. Угорська влада вбачала у шкільному вчителіві знаряддя для проведення своєї політики денационалізації місцевих українців" [3, с.33]. Викладачі не могли дати повноцінних знань, тому педагогічні кадри поповнювали викладачами з Угорщини. 3 серпня 1918 р. Мукачівська угорська семінарія була реорганізована в семінарію з руською мовою навчання. Кількість бажаних навчатись зростала, проте через незнання угорської мови закарпатські русини не могли поступити.

Таблиця 1.

Кількість семінаристів у Мукачівській учительській семінарії протягом 1914-1919 рр. [3, с.33-35]

	1914/1915	1915/1916	1916/1917	1918/1919
Мукачівська учительська семінарія	26 абітурієнтів: 11 русинів, 3 словаки, 2 румуни, 10 угорців	26 учнів: 9 закарпатців, з них 1 русин	26 учнів: 6 закарпатців	65 учнів

У 1901 р. у Пряшівській учительській семінарії було 150 студентів [9, с.3]. У 1918-1919 рр. в Ужгородській греко-католицькій чоловічій семінарії навчалось 133, а в жіночій — 193 студенти [3, с.32]. Оскільки до більшості семінарій того часу приймали лише хлопців, педагогічна професійна освіта серед жінок була рідкісним явищем. Однак завдячуючи греко-католицькій церкві, єпископу Юлію Фірцаку та Августину Волошину, у 1902 р. в Ужгороді відкрили жіночу семінарію. Директорами в різні періоди були Віктор Желтвай, Василь Лар та інші. Серед випускниць були О. Бандрусяк, М. Минайло, М. Петрашко, М. Фушич, М. Чонка та інші.

З 1895 по 1950 рр. педагогічні кадри готувала Пряшівська руська учительська семінарія, "заснована на кошти греко-католицького єпархіального управління та народних пожертвувань. Правда, в ній навчалися в основному вихідці з Пряшівщини. При семінарії діяла шестикласна народна школа з 68 учнями, в якій семінаристи проходили педагогічну практику" [9, с.3].

Значний внесок у популяризацію педагогічної думки, народної освіти та книговидання зробив О. Духнович. У 1850 р. він заснував літературне, культурно-освітнє товариство "Литературное заведение Пряшевское" у Пряшеві. Метою товариства було об'єднати закарпатську інтелігенцію для боротьби за утвердження рідної мови у закладах освіти. "За недовгий час свого існування товариство видало 12 назв книг, які були видрукувані в Будапешті, Відні, Перемишлі та Львові. Серед них перевидання «Книжниця читальної», календарі «Місяцеслови», літературні альманахи «Поздравление русинов ...» на 1851, 1852, 1853 рр., де О. Духнович подавав не тільки власні твори, але й твори О. Павловича, І. Ріпи, М. Нодя, П. Яновича, Г. Шолтиса, І. Невицької,

Т. Подгаєцької та ін. Однак ця спілка припинила свою діяльність 1856 р. Восени 1862 р. у Пряшеві О. Духнович і А. Добрянський заснують нове національне товариство «Общество св. Іоанна Крестителя»" [3, с.24].

Важливим просвітницьким моментом, що викликав потяг до знань, науки та освіти було видання у 1857 р. першого підручника з педагогіки не тільки на Закарпатті, а в усій Україні під назвою "Народная педагогія в пользу учителей сельских". О. Духнович врахував гостру нестачу підручників для якісної педагогічної підготовки, адже навчали у школах "хто як вмів".

За відомостями Г. Стрипського, перша друкарня в Ужгороді з'явилась у 1845 р., "а саме того року німець Еллінгер оснував там філію своєї кошицької друкарні. Через цензурні труднощі Еллінгер зліквідував свою друкарню в Ужгороді 1849 р. ... Друкарня запрацювала аж 1861 р., коли шарошпотоцький німець Форстер заснував свою філію під проводом Карпа Єгера, що опісля став самостійним і вів своє підприємство до 1890-х років" [7, с.644].

Панування австро-угорської влади на території Закарпаття стало трагічною сторінкою в історії становлення професійної педагогічної освіти. Політика мадяризації спричинила скорочення, а пізніше і повне закриття руських шкіл, викорінення нашої рідної мови, переслідування культурно-освітніх організацій, періодичних видань, викладачів семінарій та гімназій.

Розглянувши діяльність учительських семінарій, як єдиних закладів професійної педагогічної освіти у краї на той час, значимо кілька позитивних наслідків перебування під владою Австро-Угорщини. Попри всі негаразди закарпатська інтелігенція "відкрито заявила про природні права місцевих русинів-україн-

ців на отримання освіти, довела, що самі русини-українці здатні сформувати справжню національну еліту" [3, с.7-8]. Єдність культурно-громадських діячів із Галичини і Закарпаття за формування національно свідомого підростаючого покоління та розбудову

професійної педагогічної освіти у такі скрутні часи слугує прикладом для нас сьогодні. Не зважаючи на утиски з боку влади, заслугою учительських семінарій була підготовка педагогічних кадрів для всього краю.

Література та джерела

1. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX-XX ст.) / Василь Васильович Гомоннай. – Ужгород: Закарпаття, 1992. – 299 с.
2. Гомоннай В.В. Діяльність учительських семінарій у Закарпатті — яскрава сторінка в історії освіти і культури нашого краю / Василь Васильович Гомоннай // Новини Закарпаття. – 1993. – 18 вересня. – №138-139. – С.2
3. Гомоннай В. Педагогічна освіта на Закарпатті / В.Гомоннай, В.Росул, П.Ходанич. – Ужгород: Гражда, 2003. – 112 с.
4. Машталер О.В. Педагогічна і освітня діяльність О.В.Духновича / О.В.Машталер. — К.: Радянська школа, 1996. – 147 с.
5. Нариси історії Закарпаття. Том II (1918—1945) / [редкол. І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак та ін.]. – Ужгород: Вид-во «Закарпаття», 1995. – 663 с.
6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X-поч. XX ст.): Нариси / [редкол.: М.Д. Ярмаченко та ін.]. – К.: Радянська школа, 1991. – 381 с.
7. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні / Степан Онисимович Сірополко. – Київ: Наук. думка, 2001. – 912 с.
8. Фекета І.І. Альма-матер. Ужгородській учительській семінарії — 200 років / Іван Іванович Фекета // Карпатський край. – 1994. – № 1-2. – С.33–35
9. Химинець В. Гімназії і семінарії / В.Химинець, М.Талапканич, П.Стрічик // Слово вчителя. – 2008. – № 15. – С. 3.

В статье рассматриваются особенности развития и становления профессионального педагогического образования на Закарпатье во второй половине XIX-начале XX века и определяются позитивные и негативные последствия пребывания под властью Австро-Венгрии.

Ключевые слова: профессиональное педагогическое образования, учительская семинария, культурно-образовательная деятельность, самоидентификация.

The author of the article has considered the peculiarities of the development and formation of the professional pedagogical education in Transcarpathian region in the second part of XIX-the beginning of XX century and has determined the positive and negative results of being under the rule of Austro-Hungary.

Key words: the professional pedagogical education, teacher training college, the cultural-educational activity, self-identification.